

ВІДГУК

офіційного опонента – кандидата юридичних наук, доцента Нескорродженої Лариси Леонідівни на дисертацію Кочкадамяна Араїка Генриковича на тему «Визнання спадщини відумерлою в порядку цивільного судочинства», подану до захисту в спеціалізовану вчену раду Національної академії внутрішніх справ на здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань 08 «Право» зі спеціальності 081 «Право»

Ступінь актуальності обраної теми. Тема визнання спадщини відумерлою в порядку цивільного судочинства є актуальною з кількох важливих причин:

1. За останні роки в Україні спостерігається збільшення кількості судових справ щодо визнання спадщини відумерлою. За даними судової статистики в 2022 році на розгляді в судах було 625 справ про визнання спадщини відумерлою, в 2023 році – 875; в 2024 році - 1014 справ. Як бачимо, кількість справ щодо визнання спадщини відумерлою лише зростає, і однією з причин, на нашу думку, є повномасштабне вторгнення росії в Україну.

2. Ст. 1277 ЦК України, яка регулює питання визнання спадщини відумерлою, неодноразово переглядалася (2011, 2016, 2023 роки), до неї були внесені зміни, але на сьогодні залишився ще цілий ряд невіршених питань. Наприклад, відсутній механізм виявлення майна, яке не успадковане; відсутня відповідальність органів місцевого самоврядування за невиконання обов'язку щодо подачі заяви про визнання спадщини відумерлою та інші. В 2017 році оновлення зазнав і Цивільний процесуальний кодекс України, а саме розширено підсудність заяви про визнання спадщини відумерлою, встановлено обов'язок суду залучити до участі у розгляді справи про визнання спадщини відумерлою органи місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини та (або) за місцезнаходженням нерухомого майна, що входить до складу спадщини.

3. Визнання спадщини відумерлою має не лише юридичне, а й соціальне значення, адже в певній мірі слугує захистом інтересів територіальної громади. У випадках, коли після смерті особи немає спадкоємців або вони не

прийняли спадщину, майно за рішенням суду може бути передано у власність громади, що сприятиме його ефективному використанню, наприклад, створення на його базі дитячих садочків, медичних закладів, бібліотек; передання майна у власність запрошеним висококваліфікованим спеціалістам з метою розвитку інфраструктури громади; передання майна в оренду для поповнення бюджету громади тощо.

Зазначене свідчить про актуальність теми дисертаційної роботи А.Г. Кочкадамяна, її теоретичну і практичну цінність.

Відповідність дисертаційної роботи сучасним вимогам науки і практики.

Наукове дослідження А.Г. Кочкадамяна спрямовано на реалізацію основних положень Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019), Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р), Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 31 грудня року, наступного після припинення або скасування воєнного стану в Україні (Постанова Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2024 р. № 476), Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ Міністерства внутрішніх справ України від 11 червня 2020 р. № 454), Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки (Постанова загальних зборів НАПрН України від 26 березня 2021 р. № 12-21) та інших стратегічних програмних документів, а також основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради НАВС від 21 грудня 2020 р. (протокол № 23), річних планів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Національної академії внутрішніх справ на 2021–2025 рр.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Логічний та послідовний виклад матеріалу, відповідно до обраної концепції, відповідає структурі роботи, а саме розкриття на початку загальнотеоретичних та методологічних засад дослідження цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою, далі аналіз окремих процесуальних аспектів, пов'язаних з поданням до суду заяви про визнання спадщини відумерлою, а потім – розкриття процесуальних особливостей розгляду справ про визнання спадщини відумерлою - засвідчує ґрунтовність, повноту та завершеність дослідження.

Аналіз дисертаційної роботи свідчить про те, що А.Г. Кочкадамяну вдалося досягнути мети дослідження, а представлені ним наукові результати, висновки та практичні рекомендації – обґрунтовані і достовірні. Методологічну основу наукового дослідження складає узгоджена когорта загально-філософських (діалектичний), загальнонаукових (системно-структурний, порівняльно-правовий, історико-правовий, аналізу та синтезу, моделювання) і конкретно-наукових методів юриспруденції (формально-юридичний, логіко-нормативний, порівняльно-правовий), що дало можливість автору всебічно висвітлити тему дисертаційної роботи та слугувало формуванню достовірних висновків, узагальнень і законодавчих пропозицій в процесуальному аспекті визнання спадщини відумерлою.

Важливо, що емпіричну основу дослідження становлять конституційні та інші законодавчі і підзаконні акти України, закордонний досвід окремих країн (Німеччини, Франції, Італії, США, Канади, Великої Британії), а також судові рішення національних судів, що уможливило здійснення автором дисертації ґрунтовного предметного порівняльно-правового аналізу процесуальних особливостей розгляду справ про визнання спадщини відумерлою в Україні та за кордоном.

Опрацювання значної кількості джерел (наукові праці, нормативно-правові акти, рішення судів) (загальна кількість – 242) підтверджує різноманітні аспекти дослідження, що дозволило дисертанту аргументувати викладені у роботі наукові підходи, позиції та положення, обґрунтувати результати і пропозиції.

Висновки, що сформульовані здобувачем за результатами дослідження процесуальних особливостей розгляду справ про визнання спадщини відумерлою, є зрозумілими, обґрунтованими та доведеними.

Оцінка змісту дисертації.

Структурно дисертаційне дослідження складається з анотацій, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що охоплюють дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і чотирьох додатків.

У вступі розкрито стан розробленості досліджуваної наукової проблеми, обґрунтовано вибір та актуальність обраної теми, визначено об'єкт і предмет, завдання, методологічну основу дослідження, розкрито наукову новизну отриманих результатів, їх практичне значення, наведено дані про впровадження та апробацію результатів дослідження.

Структура дисертації побудована послідовно, що сприяє ефективному розв'язанню дослідницьких завдань і забезпечує досягнення визначеної мети.

В розділі 1 дисертант, спираючись на дослідження нормативно-правових актів та наукові здобутки інших авторів, розкрив загальнотеоретичні та методологічні засади дослідження цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою, еволюцію правового регулювання цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою. Аналізуючи норми Цивільного процесуального кодексу України щодо розгляду справ про визнання спадщини відумерлою автор виокремив особливості процесуальної форми окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою. Зроблені аргументовані висновки та акцентовано увагу на тому, що розвиток законодавства в сфері визнання спадщини відумерлою відображає загальні тенденції розвитку правової системи – від централізованого підходу радянського типу до децентралізованого й орієнтованого на права громад; виділено низку загальнотеоретичних і практичних проблем, які пов'язані з визначенням складу учасників справ про визнання спадщини відумерлою; встановлено коло обставин, які формують предмет доказування у відповідних справах; визначено зміст судового рішення тощо.

В розділі 2 здобувач, на основі існуючих підходів щодо розуміння окремих процесуальних аспектів, пов'язаних з поданням до суду заяви про визнання спадщини відумерлою, дав визначення поняттю «відумерла спадщина»; розкрив етапи процедури визнання спадщини відумерлою; проаналізував процесуальний статус заявника у справах про визнання спадщини відумерлою; поділив учасників на основних (обов'язкових, тобто заявник, суд, орган місцевого самоврядування) та інших учасників (потенційні спадкоємці, зацікавлені особи), зазначив їх права і обов'язки в процесі; дослідив особливості визначення часу та місця відкриття спадщини; порядок подачі доказів по справі тощо. Всі твердження об'єктивно аргументовані посиланням на судову практику судів першої інстанції, Верховного Суду та Європейського суду з прав людини.

З метою вдосконалення вітчизняної практики дисертант проаналізував закордонний досвід в питаннях правового регулювання та доказування у справах про визнання спадщини відумерлою, а саме Німеччини, Франції, Італії, США, Канади, Англії та Уельсу. На основі вивчення закордонного досвіду запропонував створення єдиного реєстру відумерлого майна та публічних оголошень про відкриття спадщини, що могло б значно полегшити процес доказування та забезпечити прозорість у питаннях відумерлої спадщини.

В розділі 3 дисертант проаналізував процесуальні особливості розгляду справ про визнання спадщини відумерлою, а саме відкриття провадження у зазначених справах, проведення підготовчого провадження, розгляд справ про визнання спадщини відумерлою. Підкріплюючи свою точку зору судовою практикою автор вказав на обов'язкові підстави та етапи відкриття провадження у справах про визнання спадщини відумерлою; наслідки відмови у відкритті провадження у справі про визнання спадщини відумерлою; труднощі, пов'язані з відкриттям провадження у таких справах. Запропоновано задля підвищення ефективності підготовчого провадження деталізувати дії уповноважених органів з визначенням чітких строків виконання окремих процедур і забезпечення більш активної участі державних органів у зборі доказів, що дозволить забезпечити швидкий та якісний розгляд справ про визнання спадщини відумерлою.

Достовірність і наукова новизна отриманих результатів, повнота викладу основних результатів дисертації в наукових публікаціях.

Достовірність отриманих результатів забезпечила ґрунтовна теоретична, нормативна та емпірична база дисертації. Джерельну базу дослідження можна вважати цілком репрезентабельною, оскільки дисертант під час проведення дослідження використав значну кількість наукових та інших джерел (їх список охоплює 242 найменувань).

Також достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, полягає в тому, що дисертація є одним з перших на теренах України системним дослідженням процесуальних особливостей розгляду справ про визнання спадщини відумерлою, що дає цілісне уявлення про поняття та сутність окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою; про окремі процесуальні аспекти, пов'язанні з поданням до суду заяви про визнання спадщини відумерлою; про правовий статус учасників зазначених справ, про докази і доказування у справах про визнання спадщини відумерлою.

Автором здійснено комплексний аналіз діючого законодавства, судової практики, закордонного досвіду в питаннях правового регулювання та доказування у справах про визнання спадщини відумерлою та на їх основі визначено проблеми розгляду справ про визнання спадщини відумерлою, запропоновано внесення змін до Цивільного та Цивільного процесуального кодексів України.

До висновків, що характеризуються науковою новизною слід віднести, зокрема, такі положення і результати дисертаційного дослідження:

– обґрунтовано доцільність створення єдиного реєстру спадкового майна, щодо якого: відсутні спадкоємці як за заповітом, так і за законом; спадкоємці усунуті від права на спадкування; спадкоємці не прийняли спадщину або відмовилися від її прийняття, – як централізованої бази даних, доступної для загального користування (стор. 29, 133);

– аргументовано, що відумерлість спадщини базується на юридичному обов'язку, а не на суб'єктивному праві прийняття спадщини територіальною громадою, що має на меті забезпечення здійснення та захисту суспільних інтересів (стор. 64-66, 115-117);

— здійснено поділ заявників у справах про визнання спадщини відумерлою за критерієм «характер охоронюваного законом інтересу» на дві категорії: 1) заявників, які звертаються до суду за захистом суспільного інтересу; 2) заявників, які звертаються до суду за захистом приватного інтересу (стор. 29-30, 164-165);

— доведено те, що відумерлість спадщини – це підстава набуття права власності на рухоме та нерухоме майно у разі відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття, що здійснюється на підставі рішення суду і виключним суб'єктом якого є територіальна громада (стор. 30, 65);

— удосконалені положення про те, що правило виключної територіальної підсудності, відповідно до якого здійснюється подання заяв у справах про визнання спадщини відумерлою, сприяє уніфікації судової практики розгляду цієї категорії цивільних справ, адже їх розгляд здійснюється у суді, який має найтісніший територіальний зв'язок із спадковим майном (стор. 77, 108);

— уточнено перелік обставин, які формують предмет доказування у справах про визнання спадщини відумерлою, як-от: наявність спадкового майна, відсутність спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмова від її прийняття;

— обґрунтовано наукову думку дисертанта про те, що у справах про визнання спадщини відумерлою суд може застосувати правову презумпцію відсутності спадкоємців за умови встановлення вихідного юридичного факту – неприйняття спадкоємцями спадщини після спливу одного року з часу відкриття спадщини, а також відсутності інших доказів, що свідчать про наявність спадкоємців;

– аргументовано, що у справах про визнання спадщини відумерлою найбільшої реалізації знаходить принцип судового керівництва, що виявляється у певній процесуальній активності суду щодо витребування доказів, призначення експертизи тощо (стор. 188-213).

Дисертація містить й інші положення, що підтверджують наукову новизну одержаних результатів та їх практичне значення.

Практична значущість результатів дослідження.

Сформульовані та викладені в дисертації положення, узагальнення, висновки та пропозиції можна використовувати: у науково-дослідній роботі – при проведенні фундаментального дослідження за темою «Концептуальні засади розвитку галузевого законодавства як складова юридичного прогнозування», що підтверджується актом впровадження Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України від 3 квітня 2025 р.; у законотворчій діяльності – у процесі підготовки і вдосконалення цивільного та цивільного процесуального законодавства України, яким регламентуються підстави та процесуальний порядок визнання спадщини відумерлою; у правозастосовній діяльності – під час розгляду і вирішення цивільних справ про визнання спадщини відумерлою, що підтверджується актом впровадження адвокатського бюро «ОЛЕКСАНДР БРАТЕЛЬ» від 04 квітня 2025 р.; у освітньому процесі – при викладанні навчальної дисципліни «Цивільне право», «Цивільне процесуальне право», а також при підготовці відповідних навчально-методичних матеріалів.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих наукових працях.

Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено у 9 наукових публікаціях, серед яких три статті, опубліковані у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна стаття – у закордонному юридичному виданні, п'ять тез наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних науково-практичних конференціях і круглому столі.

Аналіз опублікованих дисертантом статей і тез доповідей на наукових заходах дозволяє дійти висновку про належну повноту викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, наведених у дисертаційному дослідженні в наукових працях.

Відсутність порушень академічної доброчесності.

Під час вивчення дисертаційного дослідження та наукових публікацій фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. Дисертаційна робота Кочкадамяна Араїка Генриковича є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

Дискусійні положення дисертації та зауваження щодо її змісту.

Позитивно оцінюючи актуальність проведеного дисертантом дослідження, наукову новизну, обґрунтованість і достовірність, достатньо високий теоретичний рівень і практичну значущість його результатів, слід висловити наступні зауваження, які мають виключно дискусійний характер:

1. На стор. 85, 118, 208 автор зазначає, що спадкоємці володіють правом додаткового строку (ч. 3 ст. 1272 ЦК України), тобто за позовом спадкоємця, який пропустив строк для прийняття спадщини з поважної причини, суд може визначити йому додатковий строк, достатній для подання ним заяви про прийняття спадщини. Таким чином, спадкоємець має право вимагати від територіальної громади передачі спадкового майна в натурі, але за умови якщо воно зберіглося. Якщо спадкове майно було продане, то спадкоємець може вимагати фінансової компенсації. Разом з тим, дисертант не розкрив механізм повернення територіальною громадою майна, яке було визнано відумерлим, тому бажано почути його думку про таке:

- що розуміти під поняттям «додатковий строк», який це строк може бути, чи може це бути строк в п'ять чи більше років, які докази потрібно надати спадкодавцям для продовження строку прийняття спадщини?;

- щодо вимоги спадкоємця про повернення майна теж виникає питання: якщо територіальна громада це майно переоблادнала під дитячий садочок, школу, медичний заклад тощо, суттєво перебудувала чи добувала будинок, при

цьому вартість такого майна істотно збільшилась, то чи зобов'язана вона повертати це майно в натурі?

2. На стор. 105 дисертант процитував наукові праці науковців, в яких вказувалося про необхідність більш чіткого унормування строку для звернення до суду із заявою про визнання спадщини відумерлою. Наприклад, «зادля запобігання можливим зловживанням з боку посадових осіб органів місцевого самоврядування, у змісті ст. 1277 ЦК України передбачити застереження про те, що заява про визнання спадщини відумерлою подається після спливу одного року з часу відкриття спадщини, але не пізніше ніж через три роки від дня, коли орган місцевого самоврядування чи інша особа, визначена у ч. 1 цієї статті, довідалися або могли довідатися про наявність спадщини, щодо якої можна звернутися до суду із заявою про визнання спадщини відумерлою».

Підтримання чи спростування цієї пропозиції автор не висловив, тому бажано почути його точку зору щодо встановлення максимального строку, який необхідний органам місцевого самоврядування для подачі заяви до суду про визнання спадщини відумерлою.

3. Дискусійною є пропозиція дисертанта щодо запровадження єдиного державного реєстру спадкоємців, які відмовилися від спадщини (стор. 133). Автор зазначає, що мета створення такого реєстру - швидкий доступ до інформації про випадки відмови від спадщини; запобігання ситуаціям, коли спадкоємці, які відмовилися, можуть згодом претендувати на майно; уникнення повторних судових процесів щодо однієї і тієї ж спадщини. З такими аргументами важко погодитися. На нашу думку, варто внести зміни до наказу Міністерства юстиції України 07.07.2011 № 1810/5 «Про затвердження Положення про Спадковий реєстр», а саме включити до п. 2.2. норму про необхідність вносити до спадкового реєстру інформацію про спадкоємців, які відмовилися від прийняття спадщини.

Викладені вище зауваження дискусійного характеру не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження Кочкадамяна Араїка Генриковича, оскільки не стосуються найбільш значних положень і висновків

роботи і не применшують належного рівня дисертаційного дослідження. Вони можуть слугувати підґрунтям для дискусії в процесі захисту дисертації, а також напрямами майбутніх досліджень дисертанта.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

Дисертація Кочкадамян Араїка Генриковича на тему «Визнання спадщини відумерлою в порядку цивільного судочинства» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значущістю здобутих результатів відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261 (зі змінами і доповненнями від 08 квітня 2025 р. № 426), наказу МОН України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 31 травня 2019 р. № 759) і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, із змінами та доповненнями від 03 травня 2024 р. № 507), а її автор – Кочкадамян Араїк Генрикович – за результатами проведення публічного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права
Державного торговельно-економічного університету

кандидат юридичних наук, доцент **Лариса НЕСКОРОДЖЕНА**

Підпис *Лариса Нескороджена* засвідчую
Заст. Начальник відділу кадрів *Л. Шевченко*